

רבית קצוצה יוצאת בדיינים

גמ' ב"מ דף ס"ה. אמר אב"י האי מאן דמסיק זוזי דריביתא בחבריה, וקא אזלי חיטי ארבעה גריוי בזוזא בשוקא ויהיב ליה איזו חמשה, כי מפקינן מיניה, ארבעה מפקינן מיניה, אידך אוזולי הוא דקא מוזיל גביה רבא אמר חמשה מפקינן מיניה דמעיקרא בתורת ריביתא אתאי לידיה.

ואמר אב"י האי מאן דמסיק ארבעה זוזי דריביתא בחבריה ויהיב ליה גלימא בגווייהו כי מפקינן מיניה ארבעה מפקינן מיניה, גלימא לא מפקינן מיניה. רבא אמר גלימא מפקינן מיניה מאי טעמא כי היכי דלא לימרו דמכסי וקאי גלימא דריביתא הוא.

ברין הראשון שהובא כאן קשה להבין את סברת רבא. מכיון שקצצו על סכום מסוים של רבית, איך יתכן שיוציאו מהמלוה, מטעם רבית קצוצה יוצאה בדיינים, חטים השוות יותר ממה שקצצו? במבט ראשון נראה היה לומר שסברת רבא היא שהמלוה אינו קונה כלל את הרבית הקצוצה והרי היא בידו בגזל, וע"כ מחזיר את כל מה שקבל ברבית. אבל הא ליתא, שהרי בהלכה השניה, בענין גלימא, אמר רבא שמפקינן מיניה גלימא רק משום, "דלא לימרו", ומעיקר הדין לא היה חייב להחזיר את הגלימא, וכך פסקו הראשונים ונפסק גם בש"ע, שאין המלוה צריך להחזיר את הגריוי עצמם, שהרי הגריוי אינם דבר מסויים, ולא שייך בהם דלא לימרו, ויכול לתת תמורת כל חמשה גריוי זוז ורבע. וא"כ מוכח שהמקח קיים והדרא קושיא לדוכתא, מדוע יחזיר יותר ממה שקצצו. ולחזק את הקושיא, הרי רב ספרא (סב.) כלל שכל שבדיני עכו"ם מוציאין מלוה למלוה, בדיננו מחזירין ממלוה ללוה. ובג"ד הרי פשוט שמלוה למלוה אין מוציאים בדיניהם חמשה גריוי.

האבני גזר כתב בתירוץ קושיתנו שמצאנו במסכת תמורה שאם הבטיח לאשה טלה באתננה ונתן לה מאה טלאים, כלם פסולים למזבח מטעם אתנן זונה, והטעם — דהי מנייהו מפקת. וכתב שה"ה כאן. אמנם רק ארבעה גריוי מתוך החמשה הם ר"ק. אבל בגלל סברת, "הי מינייהו מפקת" יש לכל החמשה דין ר"ק ויוצאים בדיינים. ודבריו תמוהים שאין הנדון דומה לראיה כלל. שם, שאנו באים להחיל פסול לקרבן על הטלה, ואנו צריכים לדעת, "איזה" טלה הוא האתנן, שם יש מקום לסברת הי מינייהו מפקת. אבל בג"ד לא חשוב לנו, "איזה" גריוא הוא רבית קצוצה, שהרי אינו צריך להחזיר אותו גריוא עצמו, ואנו רוצים לדעת, "כמה" גריוי צריך להחזיר, מה טעם לומר כאן הי מינייהו מפקת? והרי ממנ"פ אין כאן יותר מארבעה גריוי של רבית קצוצה.

ונראה שסברת רבא כך היא: אמנם הקציצה היתה על זוז אך בשעת פרעון הרבית הוזיל הלוה למלוה ונתן לו בשביל זוז הרבית חמשה גריוי.

הזולה זו הרי היא רבית מאוחרת ממש לכל הדעות שהרי זה כאילו אמר לו בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי. וסובר רבא שמה שאמרו שאבק רבית אינו יוצא בדיינים, הוא רק כשיש אבק רבית בלבד. אבל כשיש ר"ק, ואגב אותה ר"ק נתן גם א"ר, כאן מכיון שכבר מוציאים, — מוציאים את הכל. (ודוגמא לדבר מצאנו באו"ח סי' קפ"ד שבספק אם בדרך ברכת המזון חוזר ומברך כדין ספיקא דאורייתא, והביאו בשם הר"ש חיון שצריך לחזור ולברך גם ברכת הטוב והמטיב, אע"פ שהיא מדרבנן, כי היכי דלא לייתי לולולי ביה).

וקצת ראייה לסברא זו מדברי רבא לקמן שאמר גלימא מפסינן מיניה כי היכי דלא לימרו וכו'. וכי בשביל סברת „דלא לימרו“ מוציאים מאדם חפץ שקנה? והרי לגבי בנים שחייבים להחזיר דבר מסויים שלקח אביהם ברבית, משום דלא לימרו, הדברים תלויים בעשה תשובה, ומשום כבוד אביהם. וא"כ מדוע מוציאים אצלנו גלימא בעל כרחו כשלא עשה תשובה וכשמוחל על כבודו? ולפי מה שפרשנו ניחא. בבנים, שמגזירת הכתוב אינם חייבים להחזיר רבית, אין אנו יכולים לחייבם להחזיר משום דלא לימרו. אבל אצלנו שבלאו הכי מוציאים ממנו את הרבית, ואנו שואלים רק אם להוציא כסף או את הגלימא, כאן מועילה סברת דלא לימרו לחייבו להחזיר את הגלימא. [ואמנם יש לדחות את ההכרעה ליחומים, שיש שני סוגים „דלא לימרו“ היינו — ביתומים אין חיוב השבחה והחשש הוא שלא יאמרו שאביהם עבר פעם איסור. ובוה אין מחייבים אותם אלא מפני כבוד אביהם. משא"כ אצלנו שה„דלא לימרו“ הוא שלא יאמרו שגם עכשיו הוא עובר באסור, שהרי הוא חייב בהשבת הרבית ואינו משיב. ומ"מ העקר נראה כדלעיל היינו שאין סברה שב"ד יוציא בדיינים מטעם „דלא לימרו“].

ולפי מה שכתבנו יובן עוד דבר. בהמשך הסוגיא אומר רבא שאם התחייב הלוח למלוה שנים עשר זוזים של רבית, וכפרעון השכיר לו באותם שנים עשר זוזים בית מגורים שמשכירים בדרך כלל בעשרה זוזים, כשיוציאו מהמלוה את הרבית הקצוצה, יוציאו ממנו שנים עשר זוזים, ולא יוכל לומר שבטעם קבל רק עשרה, משום שאומרים לו סברת וקבלת. היינו — החשבת את המגורים האלה כשנים עשר זוזים. וא"כ קשה מדוע בדין הגריוי אין המלוה יכול לומר ללווה סברת וקבלת שהרי הסכמת לתת לי חמשה גריוי תמורת זון של רבית שאתה חייב לי, ולא אחזיר יותר מזון. ולדבריני ניחא, הלוח אינו יכול לומר כן למלוה שהרי סבר וקבל כן בגלל ההלואה שקבל והרי זה רבית מאוחרת, ובמקרה כגון שלנו גם הרבית המאוחרת יוצאת בדיינים וכמו שנתבאר. [אמנם המחנ"א תירץ קושיא זו באופן אחר. הוא אומר ששכר דירה הריהו כקרקע ואין ערכו קצוב, ולכן אומרים סברת וקבלת, וגריוי שהם מטלטלים — אין אומרים בהם כן. אבל דבריו תמוהים שהרי הטור העתיק את דין סברת וקבלת לגבי שכירות חפצים.]

ואין להקשות על כללו של רב ספרא „כל שבדיניהם וכו"ו מדינו של רבא כאן, כי מה שמוציאים אצלנו את הגריוא החמישי, אין זה מעיקר הדיון, אלא רק כשנטפל לעקר ההוצאה.